

סלמאן נאטור. הזיכרון שוחח איתי והסתלק: חייו ומותו של השיח'
מחורץ-הפנים. תל אביב: רסלינג, 2014. 249 עמודים

נעמה צאל*

"יא שיח", למה אתה מתקשה לזכור את אותו היום? אתה מכווץ את מצחך. חושק את שיניך. קופץ את אגרופך. כאילו הנך רוצה לייסר מישהו. לקרוע את פרצופו במכה שמוציאה מן הדעת". (עמ' 216)

הספר הזה איננו קורע את הקורא במכה שמוציאה מן הדעת. כלומר, לא במכה ישירה. הספר הזה הולך בקטנות. טיפין טיפין הדברים נמסרים, במשורה; פיסות של מציאות אבודה, אפיזודות קצרות, נופים מחוקים; געגוע עז שנמסך על הכול. רק משלב מסוים מגיעות המכות: הן קטנות. קצרות מאוד. ובעיקר הן מוציאות משיווי משקל – כי הן מגיעות בהפתעה גמורה – ולכן הן מוצאות את דרכן היישר אל הבטן הרכה: זוועות מסמרות שיער מבליחות פתאום בתוך הסיפור השלו, כמעט מאליהן, קורעות קרע חד וקטן בלשון הדי-שלווה בסך הכול של הספר הזה, מושכות את השטיח מתחת לרגליים – הכול קורה לפתע, כמעט בלי הכנה.

הזיכרון שוחח איתי והסתלק: חייו ומותו של השיח' מחורץ-הפנים מורכב משרשרת של סיפורים קצרצרים הסובבים את התהליך הטראומטי שעבר העם הפלסטיני בשנת 1948 ואת החודשים והשנים שבעקבותיו. הסיפורים מבוססים על ראיונות שערך סלמאן נאטור במהלך שנות השמונים. עדויות הזקנים שנאטור אוסף ומכנס אל דמותו הערטילאית של שיח' שהחריצים העמוקים שבפניו "מספרים את תולדות פלסטין" מצטברות למסמך מטריד, לפרקים מצמרר ממש, על הנכבה – מסמך שלא נכתב כמותו עדיין, לא בעברית. "זו ספרות ולא היסטוריה", מדגיש נאטור, ומסרב לצרף סימוכין לאירועים שהוא מספר על אודותיהם. ואמנם, כפי שכותב מתרגם הספר יהודה שנהב-שהרבני באחרית הדבר, דווקא הספרות היא שיכולה להציע כאן, היום, את האפשרות לספר את הסיפור שההיסטוריוגרפיה מתקשה עדיין להכיר בו. ובלשונו של נאטור: "השיח' מחורץ הפנים שתק לפתע. כאילו אזלו לו המילים. הוא הניד בראשו [...] בני, תספר אתה את הסיפור" (עמ' 150).

אבל השאלה שבבסיסו של הספר הזה אינה "איך מספרים": נאטור, שנולד לאחר הנכבה, איננו מספר על הטראומה של הנכבה בגוף ראשון. השפה השבורה של הטראומה, אותה חזרה כפייתית, הגמגום שאין ממנו מזור – זו איננה שפתו:

נודה על האמת. הרי היו לנו ימי שמחה רבים בגורן החיטה. וגם מימשנו את חירותנו בשדות ובחוצות שנמתחו עד לאין סוף. והיו גם המעיין ובאר המים. ואבק החול אשר דבק ברגלינו היחפות. אין מה לומר, היינו מאושרים. [...] הפכנו לעדים היסטוריים לא מפני שראינו את הדברים, אלא משום ששמענו אותם. (עמ' 8)

נאטור אינו מספר את סיפורו של הפה המגמגם את דרכו אל הסיפור, אלא את סיפורה המורכב לא

פחות של האוון: את סיפורה של ההקשבה.
דורי לאוב כותב על עמדתו של המאזין לעדות על אירוע טראומטי:

המאזין לסיפור של כאב אנושי קיצוני [...] בעצמו נדרש להתמודד עם מצב שאין דומה לו. למרות שלרשותו די תעודות, ראיות חומריות קשות [...], בסופו של דבר הוא מחפש אחר דבר מה שלאמיתו של דבר אינו קיים עדיין, תהודה שטרם נרשמה. [...] הפצעת הסיפור, בנופלו על אוון קשבת, היא לפיכך התהליך והמקום שבו מיילדים את ההכרה, את ה"ידיעה" של האירוע. למאזין יש אם כן חלק ביצירת הידע מחדש. העדות על טראומה כוללת לפיכך את השומע, שהוא, אפשר לומר, הלוח הריק שעליו נחקק האירוע בפעם הראשונה. (עמ' 67-68)

הספר הזה הוא כולו הניסיון לייצר את מרחב הביניים הזה, את החקיקה הראשונה של אותיות על דף, את ההתהוות של האירוע הטראומטי כאירוע מסופר; אך בה בעת, כותב לאוב, אותו הד ראשון של אירוע פועל על המקשיב גם בפעולה הפוכה: הוא מותיר בו גם את הרצון העז לאטום אל מול כל זה את האוזניים. הקשבה לאירוע טראומטי נושאת בחובה גם גרעין עיקש של סירוב. מן החרכים, ההיזכריות, תיאורי הכפרים שלעתים הם פסטורליים ממש, עולים רגעי מפתח מזעזעים שתופסים את המקשיב - את הקורא בעברית - ולופתים אותו ללא הכנה. ההתבצרות מולם מגיעה מאליה, ואולי כך הדבר גם עבור מי שמכיר במסמכים, בעדויות ובסיפורים, אולי גם עבור מי שהמילה "נכבה" שגורה דווקא בפיו, אולי גם אצלו עולה בשקט שאלת הנאמנות הכרונולוגית ומתעורר גם איזה צורך עדין להכחיש, לסגור את הספר ולהפסיק להקשיב. אסור לטשטש את הקושי הזה, את הרצון הזה לסגור את הספר. אסור לשכוח, לטשטש את ההתנגדות: כי ההתנגדות הזו, הרצון הזה שלא-לשמוע, ניצבים בלב לבה של השמיעה, של שמיעה-של-ממש, של הסיפור שהספר הזה מבקש לספר. הספר הזה מיועד מלכתחילה לאנשים מעטים. רוב האוזניים השומעות היום עברית כבר אטומות מראש: כבר כריכתו של הספר מעידה עליו כי הרי לא יפתח. הקהל המצומצם שאמנם יידרש אליו, ירצה לשמוע, ייגש להקשיב - הקהל הזה נדרש להתמודד עם אתגר אחר: עם הרצון שלו עצמו שלא להקשיב, שנמצא בעיבורה של ההקשבה לסיפור הזה. את הספר הזה צריך לפתוח ולסגור לסירוגין, וצריך להכיר ברצון לסגור אותו. רק זו תהיה הקשבה של ממש לסיפור שהוא מבקש לספר. התשוקה שלא לשמוע המשורגת בהתעקשות להקשיב הן אלו שינתבו יחדיו את האוון אל הספר הזה ואל ההקשבה לו.

1 לאוב, ד' (2008). נשיאת עדות או תהפוכות ההאזנה. בתוך ש' פלמן וד' לאוב, עדות: משבר העדים בספרות, בפסיכואנליזה ובהיסטוריה (עמ' 67-81). תל אביב: רסלינג.